
**INGLIZ VA O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA VAQT VA MAKONNING
LINGVISTIK TOIFALARINI O'RGANISH**

Qurbonova Nasiba Yusubjonovna
O'zDJTU magistratura 2 kurs talabasi

Annotatsiya: *Maqolada makon va zamon tushunchasi va uning o'ziga xos talqini, lokallikning ifodalanish xususiyatlari, tilshunoslikda bu hodisaning o'rganilishi ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *makon, lokallik, lokalizatsiya, gap, nutq, mikromaydon, topoxronos, antropotsentrik.*

Abstract: *The article describes the concept of space and its specific interpretation, features of expression, the study of this phenomenon in linguistics, its importance in the poetry of Muhammad Yusuf.*

Key words: *concept of space, locality, localization, sentence, speech, microfield, topochronos.*

Til odamlarga murakkab g'oyalar, tajribalar va tushunchalarni etkazish uchun kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Tilning asosiy qurilish bloklari orasida vaqt va makon kategoriyalari mavjud. Ushbu toifalar bizning dunyomizdagi voqealar, harakatlar va munosabatlarni qanday ifodalash va idrok etishimizni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu maqolada biz vaqt va makonning lingvistik toifalarini ko'rib chiqamiz, ularning ahamiyati va insoniy muloqotga ta'sirini o'rganamiz. Vaqtni lingvistik kategoriya sifatida tushunish Vaqt, lingvistik kategoriyasifatida, tillarning voqealar, harakatlar yoki holatlarning vaqtinchalik tomonlarini qanday kodlashini anglatadi. U hodisaning qachon sodir bo'lishi, uning davomiyligi, chastotasi va ketma-ketligini ifodalashni o'z ichiga oladi.

Tillar vaqtinchalik ma'lumotlarni etkazish uchun turli xil grammatik va leksik vositalardan foydalanadi, bu esa ma'ruzachilarga o'tmish, hozirgi va kelajakdagi voqealarni ifodalash imkonini beradi. Tillarning vaqtni ifodalash usullaridan biri fe'l zamonlaridir. Misol uchun, ingliz tili o'tmish (masalan, "yurgan"), hozirgi (masalan, "yurish") va kelajak (masalan, "yurish") kabi vaqt farqlarini ko'rsatish uchun fe'l qo'shimchalaridan foydalanadi. Boshqa tillar murakkab zamon tizimlariga ega bo'lishi yoki shunga o'xshash vaqtinchalik farqlarni etkazish uchun yordamchi fe'llardan foydalanishi mumkin. Bundan tashqari, qo'shimchalar va vaqtinchalik belgilar vaqtni lingvistik kodlashga yordam beradi. "Kecha", "hozir", "yaqinda" yoki "keyinroq" kabi iboralar harakatlar yoki hodisalarga qo'shimcha vaqtinchalik kontekst beradi. Ba'zi tillarda qo'shimchalar vaqtni ko'rsatishda fe'l birikmalariga qaraganda ko'proq rol o'ynashi mumkin. Tilda fazo tushunchasi Kosmos, lingvistik kategoriya sifatida, tillarning fazoviy munosabatlarni, joylashishni, yo'nalishlarni va masofalarni qanday ifodalashini o'z ichiga oladi. Vaqt o'tishi bilan bo'lgani kabi, tillar fazoviy ma'lumotlarni etkazish uchun bir qator grammatik tuzilmalar va leksik elementlardan foydalanadi. Fazoviy predloglar va joylashuv terminlari fazoviy tilning muhim tarkibiy qismidir. Bu so'zlar ma'ruzachilarga jismoniy makonda yaqinlik, yo'nalish, tutilish va harakat tushunchalarini etkazishga yordam beradi. Masalan, ingliz tilida fazoviy munosabatlarni bildirish uchun "in", "on", "under", "behind" va "between" kabi

predloqlardan foydalaniladi. Tillar fazoviy munosabatlarni qanday kodlashi bilan ham farqlanadi. Ba'zi tillar mutlaq yo'nalishlarga (shimol, janub, sharq, g'arb) ko'proq tayanishi mumkin, boshqalari esa ichki yo'nalishlardan (chap, o'ng) foydalanishi yoki hatto geosentrik mos yozuvlarga tayanishi mumkin. Bundan tashqari, harakat fe'llari va harakat uslubidagi fe'llar fazoviy ma'lumotni ifodalashga yordam beradi. Ushbu fe'llar ob'ektlar yoki shaxslarning kosmosda qanday harakat qilishini, shu jumladan harakatning qanday sodir bo'lishini (masalan, yurish, chopish, emaklash) tasvirlashga yordam beradi. Vaqt va makon o'rtasidagi o'zaro ta'sir Vaqt va makon alohida lingvistik kategoriyalar bo'lsada, ular ko'pincha muloqotda kesishadi va bir-biriga ta'sir qiladi. Ko'pgina tillarda fazoviy metaforalarga asoslangan vaqtinchalik iboralar mavjud. Masalan, "intizorlik bilan kutish", "orqaga qarash" yoki "o'z vaqtidan oldinroq" kabi iboralar vaqtni fazoviy yo'nalish bilan bog'laydi. Bundan tashqari, deyxis tushunchasi til ichidagi vaqt va makonni bog'lashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. "Bu yerda", "u yerda", "hozir" va "keyin" kabi deyktik iboralar ham vaqt, ham fazoviy murojaatlarni kontekstual tushunishga tayanadi. Madaniy va kognitiv oqibatlar Vaqt va makonning lingvistik tasnifi nafaqat tillar ma'lumotni qanday tuzatayotganini aks ettiradi, balki madaniy va kognitiv naqshlarni ham yoritadi. Vaqt va makonning turli lingvistik tasvirlari so'zlovchilarning hodisalar, munosabatlar va ular atrofidagi dunyo haqidagi tasavvurlari va kontseptualizatsiyalariga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, fazoviy ma'lumotni qattiq kodlaydigan tillar ma'ruzachilarni fazoviy xabardorlik va navigatsiya qobiliyatlarini oshirishga olib kelishi mumkin. Xuddi shunday, vaqt bilan bog'liq holda dalillarni (axborot manbai) grammatik jihatdan belgilovchi tillar so'zlovchilarning o'tmishdagi voqealarning aniqligiga bo'lgan munosabatiga ta'sir qilishi mumkin. Ular til ichidagi voqealar, harakatlar va munosabatlarni tashkil qilish uchun muhim asoslarni taqdim etadi. Tillarning vaqt va makonni qanday kodlashini tushunib, biz odamlarning muloqoti dunyo haqidagi tasavvurlarimizni aks ettirishning murakkab usullari haqida tushunchaga ega bo'lamiz. Til va idrokning murakkabliklarini tadqiq etishda davom etar ekanmiz, vaqt va makon toifalariga kirib borish inson ifodasi va tafakkurining ko'p qirrali mohiyatini anglash uchun boy imkoniyat yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, vaqt va makon toifalari tilning ajralmas tarkibiy qismlari bo'lib xizmat qiladi, ular o'z tajribalarimizni qanday ifodalashimizga va atrofimizdagi dunyoni tushunishimizga chuqur ta'sir qiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Ikromjon, Y., & Shaxnoza, P. L. (2022, November). UMUMIY O 'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA O 'QITUVCHISI KASBINING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TALABLARI. In E Conference Zone (pp. 67-78)..
2. Yo'ldashev, I. (2023). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O 'QUVCHILARNI JISMONIY TARBIYA O 'QITUVCHISI KASBIGA QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH SHARTLARI VA METODLARI. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 2(15), 39-45.